

PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZETEK SZINTAKTIKAI VIZSGÁLATA A MAGYARBAN

Nádasdi Péter

Bevezetés*

Ez a cikk egy olyan témával foglalkozik, amelynek részterületei már korábbi tanulmányokban helyet kaptak, de most adódik először alkalom arra, hogy egészében kitérjek a problémára, és összekapcsoljam az eddigi szinkrón kutatásokat ebben a témában. A mai magyarban is léteznek olyan jelzős szerkezetek, mint a *Vágó István vezette vetélkedő* vagy a *vére hullott Vászka*. Fontos jellemzőjük ezeknek a szerkezeteknek, hogy szintaktikailag még mindig önálló és produktív alakok, továbbá egy nominális (*Vágó Istán, vére*) és egy *-t,-tt* toldalékos verbális elem (*vezet-t-e, hull-ott*) kapcsolatából állnak, és személynélő található a szerkezet egyik tagján (*vezet-t-e, vér-e*). Az első típusban (*a Vágó István vezette vetélkedő*) a személyjelölő a hátul helyet foglaló verbális elemhez kapcsolódik, ezért a továbbiakban *hátul jelöltnek (HJ)* nevezem. A másik típus (*a vére hullott Vászka*) esetében a személyjelölő az elől álló nominális elemnek jelenik meg, így ezt a továbbiakban *elől jelöltnek (EJ)* hívom. Nádasdi (2006)-ban még kizárólag a **HJ**-csoporttal foglalkozhattam, hiszen szintaktikailag önálló szerkezettel a nyelvészeti szakirodalomban elismerten csak ez a típus rendelkezett. Az **EJ**-re csupán mint független bizonyítékként utalhattam, mert annak még csak a lexikalizált példányait ismerhettem, de Nádasdi (2010, 2011)-ben már bemutatom, hogy az **EJ**-csoport szintén tartalmaz a mai magyar nyelvben mondattanilag is elemezhető példányokat. A jelen cikk újdonsága az, hogy a két személyjelölt jelzői szerkezetet együtt, egyenértékűként és önálló szintaktikai szerkezetként elemezhetem a

---

* Köszönetemet fejezem ki a kötet szerkesztőjének, Gécseg Zsuzsának és az ismeretlen lektornak gondos munkájukért. Kenesei Istvánnak, a témavezetőmnek pedig szeretném megköszönni a támogatását és a segítségét a cikk létrejöttében, még ha nem mindenben is értettünk egyet a szerkezet véges (finit) jellegének megítélésében. Természetesen minden felelősség egyedül engem terhel a cikk esetleges hibáiért és hiányosságaiért.

Jelen kutatási eredmények megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítószámú projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

mai magyarban, és nem külön-külön vizsgálom, hanem közös és egyenrangú elemzésbe vonom be őket.

A generatív nyelvelméletek közül minimalista elméleti keretbe ágyazva végzem el a szerkezetek szintaktikai elemzését. A **HJ** létezése nem vitatott a mai magyarban, viszont az **EJ**-szerkezet leírásának még kevésbé ismert volta miatt Nádasdi (2010 és 2011) felhasználásával a cikkben bemutatom e szerkezetnek az adatállományát, az **EJ** és **HJ** adataiból levonható empirikus általánosításokat, majd megfogalmazom a cikk fő állításait. Feltételezem, hogy a kérdéses konstrukciók vonatkozó szerkezetként értelmezhetők, azaz alkalmazható rájuk Chomsky (1977, 1981) definíciója, amely szerint az $\bar{A}$ -függőségek csoportjába tartoznak. A tanulmányban az elméleti keretként felhasznált Adger–Ramchand (2005) minimalista elemzési módszerének bemutatása után megvizsgálom a véges igeiség lehetőségeit, hogy a Chomsky (1981) által a finitség kritériumainak tekintett TENSE és AGREEMENT jegyekkel rendelkezik-e a szerkezetek verbális eleme, ezen jegyek meglétéből az következne ugyanis, hogy véges ige található a kérdéses konstrukciókban. Végül az elméleti keretbe való behelyezéssel együtt elvégzem a szerkezet szintaktikai elemzését. A cikkben szoros átfedést találhatunk a szintaxis ezen elmélete és a tipológia között, hiszen Chomsky számára az egyes nyelvek nyelvtanai csak annyira fontosak, amennyivel hozzájárulnak az egyetemes nyelvtan általános elméletéhez.

További kérdések adódnak még, amelyek választ várnak a későbbiekben: Miért csak múlt idő van a kérdéses szerkezetben? Miért nincs egyeztetés a többes szám 3. személyvel mindkét szerkezetben, valamint a *maga* névmással a **HJ**-ben?

1. Adatok

A *-t/-tt* toldalékos verbális elemet tartalmazó szerkezetek közül csak a személyjelölt és jelzői alakokat vizsgálom. Nézzünk néhányat a **HJ**- és az **EJ**-csoportból.

1.1. Személyjelölő a verbális elemen (hátral jelölt, HJ)

1.1.1. A nominális elem főnév

a Vágó István vezette vetélkedő, a vörösiszap sújtotta terület, az ember nem járta terület, a magam készítette ajándék, az Andorra megszállta területek, %a monacói herceg nőül vette dél-afrikai úszónő, az autók keltette zaj, egy a norvég rendőrség elfogta tömeggyilkos, a gyermeket váró anya megkívánta édesség, (a

rendőrség villámgyorsan elfogta) a betörés közben a felébredő házigazda megráztarta (és ettől megrettent) rablók(at), %a Lajosék felásták föld (Jakab 1988: 301).¹

1.1.2. A nominális elem névmás

A leíró és elméleti igényű nyelvtanok is elismerik a létezését a mai magyarban. A leíró nyelvtanok közül Tompa (1961/62), Rácz (1968), Adamikné Jászó (1985), A. Jászó (1991), Keszler (2000), Keszler–Lengyel (2002), míg az elméletiek közül Kenesei (1986) és Laczkó (2001) foglalkozik velük:

E/1.	az (én) idéztem példa	egy (én) említettem levél
E/2.	a(z) (te) idézted példa	egy (te) említetted levél
E/3.	az (ő) idézte példa	egy (ő) említette levél
T/1.	a(z) (mi) idéztük példa	egy (mi) említettük levél
T/2.	a(z) (ti) idéztétek példa	egy (ti) említettétek levél
T/3.	az *(ők) idézte/(ők) idézték példa	egy *(ők) említette/(ők) említették levél

1.2. Személyjelölő csak a nominális elemen (elől jelölt, EJ)

A leíró szinkrón nyelvtanok ezt a szerkezetet ma már a szóösszetételek között tartják számon, és ellentétben a **HJ**-csoporttal, önálló szintaktikai szerkezetként már nem tekintenek rá. Ez azt jelenti, hogy néhány, ma még használatos lexikalizált alaktól eltekintve zárt csoportként írják le (Tompa 1961/62, Rácz 1968, Adamikné Jászó 1985, A. Jászó 1991, Keszler 2000, Keszler–Lengyel 2002). A magyarázó vagy elméleti igényű nyelvtanok közül azok is eltekintettek a vizsgálatától, mint például Kenesei (1986, 2000), vagy nem is foglalkoztak vele, mint például Laczkó (2001, 2002, 2008), amelyek elemezték a **HJ**-csoportot, hiszen a leíró nyelvtanokban fellelhető példányokat a lexikon részeinek tartották. Nádasdi (2006)-ban pedig még csak független bizonyítékként használhattam fel a **HJ**-típus kutatásánál az **EJ**-csoportot.

Nádasdi (2010 és 2011)-ben viszont a mai nyelvhasználatból vett adatokon keresztül mutattam be, hogy az **EJ**-típus is létezik a mai magyarban, produktív, és nem alkot zárt osztályt. A téma újdonsága miatt a Nádasdi (2010, 2011)-ben ismertetett adatokat is közlöm, mert nem elegendő, hogy olvasóimat csak korábbi cikkekre való hivatkozással próbáljam meggyőzni a szerkezet létjogosultságáról. Az adatokat részben magam hoztam létre, de ezeket anyanyelvi beszélőkön teszteltem.² Felmérést készítettem 100 anyanyelvi beszélővel, akik közül 18 nyelvész (képzetségű) volt, 82 pedig elsőéves böl-

¹ Jakab ugyanakkor elismeri, hogy az egyeztetett változat használata erősen korlátozott, és a *Lajosék felásta föld* az általános.

csészhallgató (magyar és valamilyen nyelvszakos), így a többség életkora 19–20 év volt. A vizsgálat során az adatközlőket arra kértem, hogy a kontextus nélküli, csak önmagukban álló szerkezeteket értékeljék aszerint, hogy elfogadhatók vagy nem elfogadhatók számukra. A különböző feladatok pedig úgy épültek fel, hogy azok felmérjék, milyen környezetekben fordulhat elő az ebben a szerkezetben megjelenő nominális és verbális elem: elfogadható-e a szerkezet igekötővel, behelyezhető-e jelző, határozó, részt vehet-e mellérendelésben a nominális vagy a verbális elem, többes számban is előfordulhat-e a szerkezet, valamint a személyjelölő elhagyása mennyire befolyásolja a szerkezet elfogadhatóságát. A tesztelt alakok mellett jelzem a vizsgált személyek számát, ez százaléknak is megfelel, hiszen 100-as korpuszon végeztem a felmérést. Az adatok másik része nyomtatott vagy internetes forrásból származott. A világhálós és nyomtatott alakoknál pedig lábjegyzetben megadom a hivatkozást, ahol azok elérhetőek, de tágabb szövegekörnyezet nélkül, a módosított főnév szótári alakjában és az eredeti helyesírást figyelmen kívül hagyva veszem fel őket az adatbázisba. Nézzünk néhányat a példák közül, külön csoportba sorolva a magam alkotta és külön a mások által létrehozott példákat.³

- A.** Magam alkotta és anyanyelvi beszélőkön tesztelt példányok:
a vére hullott Vászka (86%), a nyoma veszett ember (97%), a szőre hullott farkas (78%), az élete beteljesedett ember (58%), a türelme fogyott vásárló (88%), a vágya beteljesült ember (61%), a vágya teljesült ember (65%), az élete rosszabbra fordult ember (67%), az egy arcizma se rándult ember (51%), a hátsó lába égett kutya (61%).
- B.** Nyomtatott és internetes példányok, amelyek közül néhányat anyanyelvi beszélőkön is teszteltem:

---

² Annak ellenére, hogy válaszadóimat arra kértem, hogy se a helyesírást, se a módosított főnevet ne vegyék figyelembe szigorúan, mégis voltak néhányan, akik egyrészt jelezték, hogy éppen ezek miatt elfogadhatatlan számukra a szerkezet, vagy belejavítottak, ezért ezeket úgy vettem, hogy a szerkezetet elfogadhatónak tartják.

³ Látszólag módszertani problémát jelent a szerkezetek helyesírása, amely rányomja a bélyegét a szerkezetek megítélésére is (szóösszetétel kontra önálló szintagma), pedig ahogy Laczkó és Mártonfi (2004) fogalmaz a vitaanyagukban, a legneuralgikusabb pontja helyesírásunknak a különírás és az egybeírás, mivel a szókapcsolatok és az összetételek között nem húzható nyelvtani értelemben éles határ. A legnagyobb gondot az állandósult szókapcsolatok jelentik, és a kéttagú, igei alapú állandósult szókapcsolatok a legproblémásabbak, amilyenek a vizsgált szerkezeteink is. Az egybeírást csak a kialakult írásgyakorlat indokolja. A lexikalizált alakokat egységesen kötőjelesen írom a vizsgálat során, míg az újonnan létrehozottakat különírom, figyelmen kívül hagyva az alkotója írásmódját, hiszen azokat szintaktikailag függetleneknek feltételezem.

hangja ment dalnok (87%, Petrovics 2006: 478),⁴ *egy hangja elment* énekesnő,⁵ *agya kiürült, zsebe megtelt* politikai elit (Petrovics 2007: 10),⁶ *a felmérés közben nyomuk veszett kollégák*,⁷ *a lábuk tört* paripák,⁸ *agya bomlott* csoportok,⁹ *agya megbomlott* mulatás,¹⁰ *tudata hasadt* emberek,¹¹ *egy szőre hullott* leopárd,¹² *a türelme fogyott* romák,¹³ *a pénze fogyott* vándor¹⁴, *egy agya buggyant* elképzelés,¹⁵ *lábuk veszett* koldusok¹⁶, *füle veszett* szerelem,¹⁷ *agya vérzett* hangya,¹⁸ *haja kopott* fej,¹⁹ *a körme fogyott* díjbeszedő,²⁰ *arca fogyott* örs,²¹ *a vére fogyott* settenkedő,²² *egy örökké ideje fogyott* vénember.²³

A fenti példák azt jelzik, hogy az **EJ** a mai magyarban ugyanúgy produktív és szintaktikailag önálló alaknak tekinthető, mint a **HJ**, még ha ez a produktivitás korlátozott is, és nem minden anyanyelvi beszélő tartja elfogadhatónak ezt a típusú szerkezetet. A leíró nyelvtanok, mint például Tompa (1961/62), Rác (1968), Adamikné Jászó (1985), A. Jászó (1991), Keszler (2000), Keszler–Lengyel (2002), a lexikalizált alakokat (*isten-adta, magva-szakadt*) a szó-

⁴ L. Petrovics Emil 2006: *Önarckép / álarc nélkül 1930/1966*. Elektra Kiadóház, Budapest.

⁵ [<http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9167047&go=87581868&p=1> – 2011. augusztus 5.].

⁶ L. Petrovics Emil 2007: *Önarckép / álarc nélkül, Második könyv. 1967/2007*, Elektra Kiadóház, Budapest.

⁷ [<http://epa.oszk.hu/00700/00775/00024/1352-1359.html> – 2011. augusztus 5.].

⁸ [<http://www.epa.oszk.hu/00200/00242/00226/pdf/00226.pdf> – 2011. augusztus 5.].

⁹ [<http://torzaszatal.hu/Article/jumpTree?a=86520274&t=9186253> – 2011. augusztus 5.].

¹⁰ [<http://www.csataloo.eoldal.hu/oldal/bal> – 2011. augusztus 5.].

¹¹ [<http://www.zenezsoveg.hu/dalszoveg/43217/tizedes-meg-a-tobbiek/csako-zizi-zenezsoveg.html> – 2011. augusztus 5.].

¹² [<http://totalcar.hu/magazin/hirek/?main:2003.12.01&157093> – 2011. augusztus 5.].

¹³ [<http://www.beol.hu/tolna/kozelet/elfogyott-a-romak-turelme-hiaba-vartak-a-penzekre-228268> – 2011. augusztus 5.].

¹⁴ [<http://cegvezetes.cegnet.hu/1999/5/vallalati-fazonigazitas> – 2011. augusztus 5.].

¹⁵ [<http://www.netacademia.net/tudastar/default.aspx?upid=250> – 2011. augusztus 5.].

¹⁶ [<http://litera.initon.hu/hirek/gangszter-palee-es-a-konyv-kartell> – 2011. augusztus 5.].

¹⁷ [<http://www.naplom.com/naplo/dejavu/naplo/2007-06> – 2011. augusztus 5.].

¹⁸ [<http://bmw.nyuz.hu/php/hozzaszol.php?b=20192> – 2011. augusztus 5.].

¹⁹ [<http://ifhl.passwd.hu/newforum/topic.php?id=99&page=114> – 2011. augusztus 5.].

²⁰ [<http://www.martely.hu/kalaris/kalaris200604.pdf> – 2011. augusztus 5.].

²¹ [<http://forum.index.hu/Article/showArticle?go=77918501&t=9162043> – 2011. augusztus 5.].

²² [http://buzz.miner.hu/hilary_duff?p=2 – 2011. augusztus 5.].

²³ [<http://cseke.atw.hu/milos/milos0207.shtml> – 2011. augusztus 5.].

összetételek között tárgyalják, de az adatok mindenképpen két csoportra oszthatók. Az egyik típusba olyan alakok tartoznak, amelyek már teljesen lexikalizálódtak és a jelentésükben a kompozicionalitás már nem érvényesül, mint például az *ügye-fogyott* és az *agya-lágyult* esetében. A másik csoportot többek között a *magva-szakadt* vagy *divatja-múlt* alkotja, amelyeknek a jelentését még teljesen kompozicionálisan adhatjuk meg, de ettől függetlenül a szóösszetételek között tartjuk őket számon. Az **EJ**-nek a harmadik változata pedig a Nádasdi (2010 és 2011) alapján ismertetett példányok, mint például *a vére hullott Vászka*, melyek a szintaxis tárgyát képezik.

Az **EJ** szintaktikai önállóságát a jelző behelyezhetőségével indokolom. A jelző ugyanis kizárólag a nominális elemet módosítja. Ez csak úgy lehetséges, ha a nominális és a verbális elem különállóak: *a [(hátsó lába) égett] kutya/*a [hátsó (lába égett)] kutya ≠ a hátsó, (lába égett) kutya, az [(ősz haja) hullott] férfi/*az [ősz (haja hullott)] férfi ≠ az ősz, (haja hullott) férfi*. Ezzel szemben ez már a kompozicionális lexikális típusnál sem működik: **a [(legutolsó/idei divatja-)múlt] holmi, *egy unatkozó, [(jó/rossz kedve)-szegett]} gyermek*. A jelző, mivel nem módosíthatja az egész szerkezetet, vagy az antecedens, vagy az argumentum bővítője lehet. Szóösszetétel esetében a jelző csak az antecedenshez kapcsolódhat, hiszen az alkotóelemek nem önállóan, hanem egységes egészként módosíthatók. A lexikalizált konstrukció nem módosítható jelzővel, a lexikalizált típusok tehát egyértelműen szóösszetételként jelennek meg. A nominális elem módosítása jelzővel szükséges és elégséges feltétel ahhoz, hogy a **HJ**-hoz hasonlóan az **EJ**-t is független szintaktikai szerkezetnek tekintsük. Az **EJ** így szintén a szintaxis tárgyát képezi. A továbbiakban mind az **EJ**-nek, mind pedig a **HJ**-nek csak a szintaktikailag független alakjaival foglalkozom.

1.3. Az adatokból levonható empirikus általánosítások

A két szerkezet, az **EJ** és a **HJ** közös jellemzőit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. mindkét szerkezet egy nominális és egy verbális elem kapcsolata, amelyek mindig ebben a sorrendben követik egymást: *Vágó István és vezette, vére és hullott*
2. van bennük egy **-t/-tt** toldalékos verbális elem: *vezet-t-e, hull-ott*
3. egy nem esetjelölt nominális elemet is tartalmaznak: *Vágó István, vére*
4. személyjelölő található bennük, amely vagy a verbális elemen (*vezett-e*), vagy a nominálison (*vér-e*) jelenik meg

5. megszorítottak a szerkezetek, többnyire csak a nominális és a verbális elem pusztá kapcsolatából állnak: (a) *Vágó István vezette (vetélkedő), (a) vére hullott (Vászka)*, de behelyezhető a szerkezetekbe:
  - a. igekötő: *egy hangja elment énekesnő, az Andorra megszállta területek*
  - b. igemódosító: *az élete rosszabbra fordult ember, %a monacói herceg nőül vette dél-afrikai úszónő*
  - c. tagadószó: *az egy arcizma se rándult ember, az ember nem járta terület*
  - d. igei argumentum: *a felmérés közben nyomuk veszett kollégák, a betörés közben a felébredő házigazda megzavarta rablók*
  - e. jelző, amely csak a nominális elemet módosítja: *a [(hátsó lába) égett] kutya/*a [hátsó (lába égett)] kutya ≠ a hátsó, (lába égett) kutya, a {[gyermeket váró] anya} megkívánta} édesség/*a {[gyermeket váró] [anya megkívánta]} édesség*
6. jelzői szerepben állnak egy módosított főnév (antecedens) előtt: *a (Vágó István vezette) vetélkedő, a (vére hullott) Vászka*
7. a szerkezeteket sok esetben egy névelő vezeti be, amely lehet határozott vagy határozatlan, de el is maradhat: *(a) Vágó István vezette vetélkedő, (egy) szőre hullott leopárd*
8. a szerkezetek nominális elemének is lehet külön névelője, ha a két névelő különböző: *egy a norvég rendőrség elfogta tömeggyilkos, az egy arcizma se rándult ember*

A két szerkezet egyedi tulajdonságai pedig az alábbiakban ragadhatók meg:

A **HJ**-csoportnál a személyjelölő csak és kizárólag a verbálison jelenik meg (*vezett-e*), és kizárólag tárgyas igék, illetve tárgyaltalkalmilag felvevő tárgyaltalan igék, mint például *jár, lakik* fordulhatnak elő a szerkezetben.

Az **EJ**-csoportnál a személyjelölő csak és kizárólag a nominálison jelenik meg (*vér-e*), és kizárólag tárgyaltalan igék fordulhatnak elő a szerkezetben. Nem találunk rá példát, hogy ilyen szerkezetben a verbális elem jelenjen meg a személyjelölő. Így sem **vére hullotta*, sem pedig **vér hullotta* nem létezik.²⁴ A módosított főnév és az ige argumentuma között rész-egész viszonyt fedezhetünk fel, és legtöbbször az antecedens az elidegeníthetetlen része az ige argumentumának (lásd pl. *a vére hullott Vászka, a szőre hullott*

---

²⁴ Kizárólag tárgyaltalan igés szerkezetek tartoznak ebbe a csoportba, ahol a személyjelölő nominális elem nem értelmezhető semmiképp sem a verbális elem tárgyi vonatának, ilyen például a *hitele-vesztett*. Az előbbi kifejezés semmiben sem különbözik szerkezetét tekintve az *egy hitelét vesztett újságíró* kifejezéstől, csak annyiban, hogy a tárgyi argumentum az esetben jelöletlen.

farkas, a gyomra telt vendég, a termése pusztult mező). A nominális elem és az antecedens között szintaktikai és szemantikai kapcsolatot lehet teremteni. Mint fentebb is hangsúlyoztam, a lexikalizált alakok egyik típusánál ugyan vannak még kompozicionális példányok, mint például a *magva-szakadt* esetében, de a nem kompozicionálisnál már nincs semmilyen szemantikai kapcsolat a szerkezet nominális eleme és az antecedens között. A szerkezet egységes melléknévként viselkedik, azaz a szerkezetnek nem az egyik tagja jelöli ki azt a halmazt, amelynek elemeit módosíthatja a szerkezet, hanem a szerkezet (nem kompozicionális) összjelentése alapján választódik ki a megfelelő módosított főnév: *az agya-lágyult* (= értelmetlen, zagyva) *ötlet* lehetséges konstrukció, amely viszont nem értelmezhető úgy, mint **az az ötlet, amelynek az agya (meg)lágyult*. Ezzel szemben *a vére folyt* __ szerkezet antecedensének a helyére nem helyezhető akármilyen szó, nem elég, hogy élőt jelentő főnév legyen, hanem magasabb rendű állatfajnak vagy embernek kell lennie, amelyben vér kering. Ilyen például a *disznó*, amely jólformálttá teszi a szerkezetet: *a vére folyt disznó*, és amelyet úgy fordíthatunk, hogy *az a disznó, amelynek a vére folyt*. Egy élettelen dolog azonban már rosszul formálttá változtatja a konstrukciót; ilyen például a *papír* (**a vére folyt papír*). A szerkezet verbális eleme által kiválasztott tematikus szerep követelményeinek megfelelő argumentumnak tehát szemantikai kapcsolatban is kell lennie a módosított főnévvel.

2. A cikk fő állításai

Felteszem, hogy

1. a vizsgált szerkezetek nominális és verbális eleme között predikatív viszony van, azaz a nominális elem a verbális elem alanyi argumentuma
2. a vizsgált szerkezetekben a verbális elem nem igenév, hanem verbum finitum
3. a vizsgált szerkezetek beágyazott (tag)mondatok, prenominális vonatkozó szerkezetek, ami a személyjelölő révén válik nyilvánvalóvá, és a szerkezetekben a személyjelölő egy olyan rejtett névmásra referál, amely az antecedent (módosított főnevet) képviseli a tagmondatokban

3. Az elméleti háttér: Adger–Ramchand (2005)

A generatív elméletek közül a vonatkozó szerkezetek meghatározására Chomsky (1977, 1981) elképzelését alkalmazom, amely szerint a vonatkozó szerkezetek az $\bar{A}$ -függőség tipikus példái, és ezek esetében valamely operátor

($\bar{A}$ -kötő) köt valamilyen változót (üres kategória), ami lehet nyom vagy *pro*. A vizsgált konstrukciók valóban tartalmaznak üres kategóriát. Az **EJ** esetében a személyjelölő megjelenéséből és egy testesen megjelenő birtokos hiányából levont következtetés eredményeként rekonstruálhatjuk: *a t/pro vére hullott Vászka*, míg a **HJ**-ra vonatkozólag Kenesei (1986), Laczkó (2001, 2002, 2008) és Nádasdi (2006) megközelítését követem: *a Vágó István t/pro vezette vetélkedő*. Adger–Ramchand (2005) megállapítása szerint ha meg tudjuk mondani, hogy az $\bar{A}$ -függőség alján megjelenő űrt nyom vagy *pro* tölti ki, akkor azt a kérdést is meg tudjuk válaszolni, hogy mozgatás vagy helyben generálás (egyesítés) történik-e.

Adger–Ramchand (2005) az „azonosítási megfeleltetést” (*identity effect*) használja fel, hogy eldöntse: mozgatás vagy egyesítés történik-e. Az azonosítási megfeleltetés érvényesülése esetében a vélt elmozgatott összetevő és a keletkezett űr helyén megjelenő másolat megegyezik, ami azt jelenti, hogy az elmozgatott összetevő minden változtatás nélkül visszahelyezhető az űr helyére, és nem érvényesülnek lokális hatások. A mozgatás és az egyesítés között az az alapvető különbség, hogy mozgatás esetén működik ez a feltétel, az egyesítés műveleténél viszont hiányzik. Ilyenkor a beágyazott mondatban megjelenő űr helyét egy másik, a vélt kimozgatott összetevőtől különböző elem tölti ki. A jelentkező űrön lokális hatások működnek, lokális kényszerek hatására nem azonos a vélt elmozgatott elemmel. Ezt az űrt nem nyomként (másolatként) interpretálhatjuk, hanem fonetikailag üres *pro*-ként. Ha van *pro*, nem léphet fel mozgatás, csakis helyben generálás, azaz egyesítés történik: a névmás és az ige egyesítése. Ha viszont névmás jelentkezik, amely magán viseli az ID jegyet (*identification*, azonosítás), léteznie kell egyeztetésnek, azaz a névmást valamilyen értékkel kell ellátnunk, hogy interpretálni tudjuk. Kétféle névmást különböztetnek meg. Az egyik típusú névmás (diszkurzus vagy szintaktikai) antecedense által lesz interpretálva: $\emptyset$ -értéket vesz fel [$\text{ID}:\emptyset$], a másik típusú referensét pedig egy predikátum absztrakciós operátor által identifikáljuk: $\text{dep}(\text{endens})$ értéket vesz fel [$\text{ID}:\text{dep}$]. A két névmástípus szintaktikai-szemantikai reprezentációját a következő formulával ábrázolhatjuk: [$\Lambda \dots \text{ID}$] $\rightarrow \lambda x \dots x$

A szintaktikai [Λ] jegy szemantikai λ -operátorként, a szintaktikai ID jegy pedig szemantikai változóként interpretálható, tehát közvetlen megfelelés van a szintaktikai szerkezet és a szemantikai interpretáció között.

A kötő operátor a mondatjellemző²⁵ vagy mondatbevezető (COMP) egy interpretálható Λ -értékű jeggyel és egy interpretálható [ID:dep] jeggyel rendelkezik. A mondatjellemző értékelt ID jegye egyeztetve lesz a névmás nem értékelt [ID:] jegyével, és dep-ként lesz értékelve. A függőség kölcsönös: mindkettőnek szüksége van az interpretációjához a másikra. A fent leírtakat Adger–Ramchand (2005) gael példájával megegyező ír mondat szintaktikai levezetésén és szemantikai interpretációján szemléltetem:

(1) <i>An duine a bhuail- -f- -ea- -s²⁶ sé</i>	<i>pro</i>
az ember COMP ver TENSE AGR _{fut} F _{wh} Ő-MASC	<i>pro</i>
COMP[Λ , ID:dep]	<i>pro</i> [ID:] →
COMP[Λ , ID:dep]	<i>pro</i> [ID:dep]
λx	x

Jelentése: 'Az az ember, akit ő meg fog verni.'

A fenti vonatkozó mellékmondat űrt tartalmaz, amelyet Adger és Ramchand névmásként interpretál, hiszen kimutatják, hogy a *wh*-konstrukcióknál, így a vonatkozó mellékmondatoknál sem beszélhetünk másolatról, a mellékmondatban megjelenő űr ugyanis nem egyezik meg a vélhetően kimozgatott összetevővel. Az ilyen névmás értékeléséhez szükség van egy [ID:dep] jeggyű mondatjellemzőre, amit az *a* funkcionális kategória képvisel a tagmondatban. A mondatjellemző *dep*-ként értékeli a névmást. A mondatjellemzőnek elvileg nincs szüksége a névmás jelenlétére, hiszen az értelmezhető, így nem kell már értékkel ellátni. A névmás megjelenésére azért tart igényt, mert ha mind a [Λ] jegyet, mind az ID jegyet ezen az elemen értelmezzük, egyszerre értelmeződik operátornak és változónak. Viszont a mondatjellemző csak operátor szerepű. Így a névmás is hordoz egy ugyanilyen ID jegyet (a fellépő értékelés miatt), ami életbe lépteti az „Egyeztetés Egyszeres Értelmezéssel (*Interpret Once Under Agree /IOA/*) Elvet”: az interpretálandó jegyek csak egyszer interpretálhatók az egyeztetési láncban. Ez az elv biztosítja, hogy csak a névmáson értelmeződik ez a jegy. A mondatjellemző interpretációjához tehát elengedhetetlen egy névmás jelenléte, még rejtetten is, hiszen a „Teljes Értel-

²⁵ A mondatjellemző Kenesei (1984) magyarítása a *complementizerre*. Ez a szakkifejezés a mondatbevezetőnél mindenképpen jobban hangzik, hiszen a prenominalis vonatkozó stratégiájú nyelveknél, így például a baszk és kínai esetében az éppen nem a mondat kezdetén áll, hanem a tagmondat végén.

²⁶ Ennél a stratégiánál az egyeztetési jegyen (AGR) kívül az ige opcionálisan vonatkozó formát (F_{WH}) is magára öltethet, míg a 2. stratégiánál a vonatkozó forma tiltva van (lásd (2) példa). Történetileg az egyeztetési morféma és a vonatkozó forma összeolvadt: *-(a)idh+s*, ahol *dh* már az ír legtöbb nyelvjárásában és a standard írben néma hangzó.

mezés (*Full Interpretation*) Elve” szerint egy elemen csak egy jegy értelmezhető, viszont minden jegyet interpretálnunk kell a feldolgozás során, így a függőség kölcsönös a két elem között.

Az írben létezik egy másik vonatkoztatási stratégia is, és ilyen esetben nyíltan is megjelenhet a visszamaradó névmás a beágyazott mondatban. Adger–Ramchand (2005) szerint itt a mondatjellemzőnek az egyedüli feladata a szintaktikai és szemantikai kapcsolat megteremtése a vonatkozó mellékmondatban található nominális elem és a mondatjellemző között. Az ilyen mondatjellemzőnek hiányzik az [ID:dep] jegye, csak [Λ] jegye van, ezért minden további nélkül megjelenhet egy olyan visszamaradó névmás a mondatban, amelynek egy interpretálható és értékelt φ-jegye van. A kétfajta mondatjellemzőnek elméleti megfontolásból való elkülönítését empirikusan is megalapozott érvek támasztják alá, hiszen az ír nyelv különbséget tesz a mondatjellemzők között. Ez az elmélet explicit módon meg tudja magyarázni, miért létezik az írben két különböző mondatjellemző a vonatkozó mellékmondatok számára. A szemantikai interpretációja a szintaktikai különbség ellenére azonos a kétfajta vonatkozó mellékmondatnak, mivel a szemantikai interpretációt nem érintik a lokális szintaktikai hatások, és független az ID értékétől:

(2) <i>An duine</i>	<i>a</i>	<i>mbuail-</i>	<i>-f</i>	<i>-idh</i>	<i>sé</i>	<i>é</i>
az ember	COMP	ver	TENSE	AGR _{fut}	Ő-MASC	Őt-MASC
	COMP[Λ]					<i>pro</i> [ID:φ]
	λ _x					x

Jelentése: 'Az az ember, akit ő meg fog verni.'

Adger–Ramchand (2005) független bizonyítékot is talált annak igazolására, hogy a „jobb híján” *pro* nem csupán hipotézis. A São Tomé-i portugál kreol nyelvben ugyanis nyíltan is megjelenik, és nem mutat semmiféle egyezést az antecedensével, ami arra utal, hogy nem a szokásos visszamaradó névmásról van ez esetben szó (Adger–Ramchand 2005):

(3) <i>Inen_i</i>	<i>faka se</i>	<i>ku</i>	<i>n va</i>	<i>mpon</i>	<i>ku-e_j/</i>	<i>*ku-inen_i</i> .
ART-PL3	kés	DEM	COMP	SG1	vág kenyér	INSTR-SG3/ *INSTR-PL3
			COMP[Λ, ID:dep]		<i>pro</i> [ID:]	→ /* <i>pro</i> [ID:φ]
			COMP[Λ, ID:dep]		<i>pro</i> [ID:dep]	

Jelentése: 'Azok a kések, amelyekkel kenyeret vágok.'

Az Adger és Ramchand által felállított elmélet a jegyek segítségével ad magyarázatot a kétfajta vonatkozó szerkezet szintaktikai különbségére és szemantikai egyezésére. Helyesen jósolja meg, hogy a második stratégia nem

jelenhet meg „jobb híján” névmással, mert egy [ID:] jegyű névmás nem értékelhető egy COMP[Λ] által [ID:dep] jegy nélkül. Ez az elmélet az univerzális grammatika elveit alkalmazza a különböző vonatkozó stratégiákra, de a nyelvspecifikus paraméterekre is tekintettel van.

Mielőtt a vizsgált konstrukcióra alkalmaznánk az elméletet, tisztáznunk kell a verbális elem típusát, hiszen az elmélet csak a véges ígés vonatkozó szerkezetekre alkalmazható. A kormányzás-kötés (LGB) elméletében (Chomsky 1981) ugyanis a nem finit (igeneves) tagmondatok alanyaként a fonetikailag üres nagy PRO funkcionál, amely a kis *pro*-val ellentétben zéró esettel rendelkezik, és csak tematikus szerepe van. Továbbá mivel a PRO a generatív elméletben csak alanyi argumentum szerepét töltheti be – ugyanis nem lehet kormányzott pozícióban, és csak a nonfinit alany ilyen, a fenti példákban pedig bármilyen (az (1)–(2)-ben tárgyi, (3)-ban eszközhatározói) szintaktikai szerepű elem vonatkozatható – mindenképpen véges ígét kell találnunk a vizsgált szerkezeteinkben, hogy az elméletet alkalmazni tudjuk rájuk.

A vonatkozó szerkezetekben megjelenő, az antecedensre visszautaló névmási elemet a tipológiában visszamaradó névmásként tartják számon (Downing 1978), míg a generatív nyelvtanok rezumptív névmásként utalnak rájuk, amelyek a szokásos névmásokkal egyeznek meg. Chomsky (1982) szerint a rezumptív névmások a mozgatas alternatívájának tekinthetők, és helyben generálással íródhatnak ki. Shlonsky (1992) ellenben úgy gondolja, hogy a rezumptív névmások csak az „Utolsó mentsvár (*Last Resort*)²⁷ Elve” alapján jelennek meg, mikor a *wh*-elemek mozgatása blokkolva van. Suñer (1998) szerint két rezumptív névmásos stratégia van. Az egyik megegyezik Shlonsky elképzelésével, a második nem szintaktikai úton valósul meg, ilyenkor a rezumptív névmás csak a fonológiai formában jelenhet meg. Ez leginkább a vonatkozó tagmondatokban fordul elő az olyan nyelvekben, mint a spanyol, angol, jiddis, héber, észak-palesztínai arab, ír, walesi. A magyarra vonatkozóan den Dikken (2006) kétfajta rezumptív stratégiát említ meg: a fókuszemelést és a többes számú birtokos egyeztetést. A fókuszemelésnél a fókusz helyben van generálva és köti az alsó tagmondatban levő rezumptív névmást, amely nyílt rezumptív névmás is lehet egyes beszélők szerint ellenegyeztetés esetén. A többes számú birtokosnál ellenegyeztetés van, és rezumptív névmás jelenik meg: *a(z ő) könyvei-k* esetében.

---

²⁷ Az „Utolsó mentsvár”-ként fordított elv a minimalista elméletben egy gazdaságossági elv, és főleg a mozgatas korlátozására vonatkozik, amely költséges művelet, így mozgatas csak akkor lehetséges, ha van olyan elem, amely kikényszeríti a mozgatást.

Adger–Ramchand (2005)-nek a posztnominális vonatkozó szerkezetekre kidolgozott elgondolását a prenominális vonatkozó szerkezetekre is alkalmazhatónak vélem. A tipológiai kutatások között Downing (1978), Keenan–Comrie (1977, 1979) és Mallinson–Blake (1981) leírta, hogy a prenominális véges igés nyelvek csoportjába tartozik az *amhara*, *baszk*, *galla*, *japán*, *kínai*, *koreai*, *navaho* és *tigré*. A magyar ezek közül legjobban a japánra és a baszkra hasonlít. Downing a prenominális vonatkozó mellékmondatok fő jellemzői között sorolja fel, hogy tartalmazhat egy speciális vonatkozójelölőt az ige (mondatjellemző), a visszamaradó (rezumptív) névmás a függő eseteket kivéve elmaradhat, és nem jelenhet meg a szerkezetben vonatkozó névmás. A japán nem tartalmaz mondatjellemzőt, és a visszamaradó névmás is legtöbbször elmarad (Downing 1978, Keenan–Comrie 1979), de a vonatkoztatási hierarchia (Keenan–Comrie 1977) alacsonyabb szintjein, így a függő eseteknél és birtokosnál opcionálisan előfordulhat. Ezeket a jellemzőket Harada (2000) is megemlíti generatív elméleti keretben írott tanulmányában. Továbbá a japán esetében Kayne (1994) mozgatásos elképzelésével szemben Harada (2000) és Murasugi (2000) az új helyén *pro*-t valószínűsít. Ők tehát úgy vélik, hogy a japán vonatkoztatásnál helyben generálás (egyesítés) történik. Miután a japán szabad *pro*-ejtő nyelv (Otsuka 1999), így bármelyik ilyen névmási elem elhagyható a mondatból a jólformáltsági elvek megsértése nélkül. Ez azt mutatja, hogy a japán vonatkozó szerkezet nyelvspecifikusan mindig rejtett mondatjellemzővel és opcionálisan rejtett visszamaradó névmással áll. A japán esetében azt feltételezhetjük, hogy szintén ott van, csak nyíltan sohasem jelenik meg. Ismerünk viszont olyan prenominális vonatkozó mellékmondatú nyelveket, amelyekben testes alakként is megjelenik a mondatbevezető. Ha a posztnominálisnál elismerjük, hogy létezik, a hasonló szerkezetű prenominálisnál is létezőnek kell tekintenünk, akár nyílt, akár rejtett formában fordul elő. Ha Adger és Ramchand elemzéséből indulunk ki, és azt alkalmazzuk a prenominális vonatkozó szerkezetekre is, még inkább világossá válik, miért kell a mondatbevezető létezésére apellálnunk. A mondatjellemző burkolt feltételezésének a plauzibilitását az adja, hogy Λ és λ szintaktikailag és szemantikailag egyaránt kötő operátorként működik, amely a vonatkozó tagmondat létrehozásához elengedhetetlen. Ha csak rejtetten jelenne meg a prenominális vonatkozó stratégiájú nyelvekben, mint például a japánban, akkor is létezőnek kellene tekintenünk, de a kínai, baszk, amhara, koreai stb. nyelv független bizonyítékkal szolgálhat az elképzelés alátámasztására (Downing 1978, Keenan–Comrie 1977, 1979). A tipológusok sohasem vonták kétségbe a mondatbevezető létét ezekben a nyelvekben,

ezzel szemben mindig kiemelték, hogy a prenominálisban is létezik. A baszkban nyíltan is megjelenik a mondatjellemző, és a magyarhoz hasonlóan szintén nyíltan sohasem megjelenő névmások szerepelnek visszamaradó névmásként. Itt is az igén megjelenő egyeztetési jegyek utalnak az előfordulására, és számban, valamint személyben egyeztetve vannak azzal a szóval, amelyre referálnak (Rebuschi 2004):

(4) baszk

[Ni-k_k liburu-a_i pro_i
 én-ERG könyv-Abs pro-DAT
 eman n_k- -i_j- -o_i- -n] gizon_i-a
 ad AUX-SG1-ERG- -SG3-Abs- -SG3-DAT- -COMP férfi-SG-DEF
 'Az a férfi, akinek könyvet adok.'

Lehmann (1986) megállapítja, hogy a baszk azokat a grammatikai pozíciókat tudja csak prenominálisan vonatkoztatni, amelyek egyeztetési jegyek révén tudnak megnyilvánulni, így az alanyt, tárgyat és részeshatározót, és a baszk ezeket mind az igén jeleníti meg. A személyjelölő a szerkezetben egy szintaktikai viszonyt fejez ki: egy olyan rejtett névmásra referál, amely az antecedentst jelöli a tagmondatban. A magyar, a japán és a baszk vonatkozó szerkezet jellemzői közül a japánéból a mindig rejtett mondatjellemzőt és a rejtett visszamaradó névmást alkalmazza, abban viszont különböznek, hogy a visszamaradó névmás a japánban bizonyos esetekben nyíltan is megjelenhet, a magyarban viszont soha. A baszkkal ugyanakkor abban hasonlítanak egymásra, hogy a visszamaradó névmás még opcionálisan sem jelenhet meg, de ez a névmás mindig egyeztetési jegyek révén valósulhat meg. Eltérés mutatkozik azonban abban, hogy a baszkban van mondatjellemző, míg a magyarban nincs.

4. Birtokos vagy alany a jelöletlen nominális elem?

Mielőtt elvégezhetnénk a két szerkezet együttes szintaktikai elemzését, fontos tisztáznunk azt a problémát, hogy a szerkezetek jelöletlen nominális eleme birtokos vagy alany. Laczkó (2001) szerint a **HJ** nem lehet birtokos szerkezet, ugyanis az igei és igenévi predikátumok jellegzetesen nem osztják ki ezt a funkciót, és ha birtokosnak tekintenénk az első tagot, nem tudnánk megmagyarázni, miért nem kaphatja meg a részes eset ragját. Laczkó a *magá* névmással és a többes szám 3. személyvel való egyeztetés hiányát tekinti meghatározónak, hogy igenévi és nem igei formáról beszélhetünk: *a magam készítette(-*m)* ajándék, szemben a mátrixigével: *magam készítette*(-m)* az ajándékot, másrészt *a méhek csinálta/*?csinálták* méz.

Nádasdi (2006)-ban Szepesy (1939, 1982, 1986) nézetével vitába szállva, Laczkóval pedig egyetértve kijelentem, hogy ellentétben a birtokos szerkezettel, ahol mindig megjelenhet a részeshatározó is, és az egyes számú mutató névmás csak részes esetben fordulhat elő, a kérdéses szerkezetben soha sem lehet dativus:

- (5) *ennek (a szerkezetnek) a vizsgálata/*ez (a szerkezet) (a) vizsgálata*
(6) *a vihar(*nak az) okozta károk*

A két szerkezet különbözőségét jól szemlélteti (5) és (6) párhuzamba állítása, mikor is (5)-ben csak részes eset fordulhat elő, ha a mutató névmás egyes számú alakja is megjelenik, míg (6)-ban a *-nak/-nek* rag rosszul formálttá teszi a szerkezetet.

Ha az **EJ** esetében birtokviszony lenne a szerkezet két tagja között, akkor azt jelölni kellene egy másik elem, ahogy a szokásos birtokos szerkezetnél ez így van, márpedig a szerkezet verbális tagján semmilyen személyjelölés sem található, és a személyjelölő a verbálison agrammatikus szerkezetet hoz létre: *a vére hullott(*-a) Vászka*. Továbbá ha birtokosi szerepű lenne, nehezen tudnánk megmagyarázni, hogy a **HJ**-hez hasonlóan miért nem vehet fel datívusi ragot: **a vérének hullotta Vászka*, így tehát a birtokos funkciót kizárhatjuk. Ebből viszont az következik, hogy az esetjelöletlen alak csak az alanyi argumentuma lehet a verbális elemnek az **EJ** esetében is. Alanyi funkciót viszont igenév is kioszthat az argumentumának, amint például a *-ván/-vén* esete mutatja, ezért meg kell vizsgálnunk, hogy ez a verbális elem véges vagy nem véges igének tekinthető-e.

4.1. Érvek a véges igesség mellett

A birtokos funkció kizárása még nem perdöntő a véges igesség szempontjából, hiszen alanyeset igenévtől is származhat, mint például a *-ván,-vén* esetében (Sárik 1998). É. Kiss (2002) szerint a *-ván/-vén* csak **TENSE** jeggyel rendelkezik, mely az *-n* elemhez köthető, és azért nem tekinthető véges igének, mert nincs **AGR** jegye, hiszen nem jelenhet meg más személyekkel. Kenesei (2005) viszont az **AGR** jeggyel magyarázza, hogy alanyeset kiosztása lehetséges, és szerinte az **AGR** jegy az *-n* elemhez köthető, viszont azért nem finit az ige, mert nincs **TENSE** jegye (időjel). Kenesei (1986, 2000) már a **HJ** esetében is az **AGR** jegyet rendelte a személyjelölőhöz, de mivel szerinte **TENSE** jegyet nem tartalmaz a szerkezet verbális eleme, így a **HJ** sem tekinthető véges igés szerkezetnek.

A **HJ**-ben ugyan van egyeztető morféma (AGR jegy) a verbálison (*vezett-e*), az **EJ** estében viszont látszólag semmilyen személyjelölő nincs az igén: nyílt személyjelölő ott csak a nominális elemen van (*vér-e*). A különbség éppen abban áll a két személyjelölt szerkezet között, hogy az **EJ**-ben a személyjelölő nem a verbális elemen jelenik meg, és a verbális elem nem tartalmaz semmilyen nyílt toldalékot (*hullott*). Ha a személyjelölő a nominális és a verbális tag közötti egyeztetésből adódna, akkor további kérdés lenne, hogy miért hiányzik ez az egyeztető morféma az **EJ** verbálisáról, azaz miért nem található meg a *vére hullott* esetében, miért nincs **vére hullotta*. Ha igenévi személyrag szerepelne a *Vágó István vezette* szerkezet *vezette* verbális elemén, akkor ugyanez a személyrag nem hiányozhatna a *vére hullott* típus *hullott* verbális eleméről sem, hiszen mindkettő esetében van alanyi argumentuma a verbális elemnek, és ezt valahogyan jelölni kellene a verbálison. Ha igenevek lennének, nem lehetne ilyen eltérés köztük ugyanabban a szerkezetben az ige minőségétől függetlenül, ahogy a főnévi igenév esetében sincs: *Jánosnak_i most nem szabad elszunnyadni(-a_i)*, illetőleg *a vihar_inak, nem sikerült (a) házakat lerombolni(-a_i)*. Sem tranzitív/intranzitív ige, sem határozott/határozatlan tárgy esetén nincs eltérés a személyjelölő használatában a főnévi igenév paradigmájában.

Ha észrevesszük, hogy a **HJ**-ben tárgyias igék (*vezette*), míg az **EJ**-ben tárgyatlanok (*hullott*) vannak, nyilvánvalóvá válhat előttünk, hogy a személyjelölő csak ott jelenik meg a verbálison, ahol tárgyias igék szerepelnek, míg a tárgyatlan igék esetében soha sincs személyjelölő a verbálison. Azt tudjuk, hogy a tranzitív igék az alannyal és határozott tárgy esetén a tárggyal is egyeznek, és határozott tárgy esetén tárgyias (határozott tárgyú) igeragok, míg határozatlan tárgy esetén alanyi (általános) személyragok szerepelnek az igén. Azt már láthattuk, hogy a **HJ** tartalmaz egy üres kategóriát (Kenesei 1986, Laczkó 2001, 2002, 2008, Nádasdi 2006): *a Vágó István t/pro vezette vetélkedő*. Ezt az üres kategóriát Laczkó (2001, 2002) és Nádasdi (2006) is rejtett tárgyként azonosítja, amelyet anaforikusan köt egy főnévi fej (antece-dens). Ez következik a Projekciós Elvből is, amely előírja minden argumentum kivetülését akár nyílt, akár rejtett formában. A **HJ**, amely tárgyias igéket tartalmaz, szintén eleget tesz ennek a követelménynek: mind az alanyi (*Vágó István*), mind pedig a tárgyi argumentum (*t/pro*) megjelenik. A **HJ**-ben a verbális az alanyával (*Vágó István*) és a rejtett tárgyával is, amely az antecedenst (*vetélkedő*) képviseli a beágyazott tagmondatban argumentumként, egyezik (*vezett-e-Ø*). Rebrus (2000) definitumjelölőnek nevezi a tárgyias igeragozás E/3. személyű végződését, amely megjelenhet a tárgyias paradigmájú alakok egy részén. Rebrus egy lehetséges szegmentálás alapján úgy is elemezhető-

nek tartja az ilyen alakokat, hogy a definitumjelölő (-/j/A) külön morféma-ként jelenik meg, és ehhez kapcsolódik az igei személyrag. Ez E/3. személyben a $\emptyset$ morféma, mint alanyi ragozásban, de például T/2. személyben - (A/O)tOk személyrag kapcsolódhat hozzá, szintén úgy, mint alanyi ragozásban: *vezet-ett- $\emptyset$* (alanyi) / *vezet-t-e- $\emptyset$* (tárgyas) és *vezet-t-etek* (alanyi) / *vezet-t-é-tek* (tárgyas).

A különbség így az **EJ** és a **HJ** között éppen az eltérő szerkezetből adódik, pontosabban az eltérő igeragozásból. Ugyanis egyrészt Laczkó (2001) és Nádásdi (2006) is kimutatta, hogy a **HJ** nem lehet birtokos. Másrészt a tárgyi egyeztetés sem lehet független az alanyi egyeztetéstől. Ezt támasztják alá a személyes névmásokkal elforduló példák is, vö. 2. pont: *egy te_i említetted_j, levél, a ti_i idéztétek_j, példa* stb., ahol jól láthatóan az alanyi argumentummal is történik egyeztetés, ahogy az egy szokásos igénél is előfordul. Ez a rejtett tárgy az oka, hogy tárgyas személyragokat vesz fel a verbális elem, hiszen azzal egyeztetjük, még ha határozatlan névelővel is áll a szerkezet: *egy V. I. vezette/*vezetett vetétkedő*. A határozott tárgyú toldalék: *-ed, -étek, -e* stb. azt jelzi, hogy az alany mellett a tárgyával is egyeztetve van a verbális elem. Ugyanakkor ezeknél a szerkezeteknél a többes számú alany (szórványos kivételtől eltekintve, lásd a 2. rész példáit) és a *maga* névmás látszólag nem mutat egyezést az igével, mint például *a gyerekek rajzolta kör, a fogai hullott jóság*,²⁸ melyet a válaszadók 50%-a tartott elfogadhatónak, vagy *a magam választotta életút* esetében. Ez még magyarázatra szoruló probléma a részemről, azonban az igeneves megoldással szemben azt mindenképp kijelenthetjük, hogy a magyarban egyik igenév sem mutat egyezést a tárgyi argumentumával, kizárólag a véges ige. Ha az eltérő paradigmából (alanyi/tárgyas ragozás) adódik az eltérés a verbálisok között, akkor az **EJ**-hez is hozzárendelhetjük az egyeztető morfémát, amely az alannal egyezik, de alanyi ragozásban E/3. személyben az gyakran (jelen és múlt időben) a $\emptyset$ morféma.²⁹ Úgy tűnhet az olvasó számára, hogy az **EJ** esetében semmiféle empirikus bizonyíték sincs az AGR jegy meglétére, és pusztán a **HJ**-val való párhuzam az, amely indokolja az egyeztető jegy feltételezését, hiszen a többes számú alany esetén sincs egyeztetési jegy a verbális elemen. Az viszont empirikus tény, hogy az ige E/3. személyben alanyi ragozásban mindig jelö-

²⁸ Erre a szerkezetre a középmagyar korból találhatunk példát: *inai-szakadozott* (Comenius: *Januae Linguae Latinae Vestibulum*, 1643: 43).

²⁹ A hagyományos nyelvtanokban a feltételes mód E/3. személyű alanyi ragozású toldaléka szintén a $\emptyset$ morféma: *fogy-na- $\emptyset$* (Tompá 1961/62, Rácz 1968, Adamikné Jászó 1985, A. Jászó 1991, Keszler 2000, Keszler–Lengyel 2002). Antal (1977) szerint azonban itt van testes személyrag, az *-a*: *fogy-n-a*. Antal elemzését veszi át Kiefer (2000) is.

letlen formában van múlt időben és iktelen igék esetében néhány archaikus (*vagyon*), nyelvjárási (*megyen*) és rendhagyó (*jön, van*) alak kivételével jelen időben is: **fogy** *a szendvics, sok szendvics* **fogyott**. Emellett az igeneveken az ige (tárgyas/tárgyatlan) és a tárgy (határozott/határozatlan) minőségétől függetlenül jelölve van az alanyi argumentumuk: **Jánosnak**_i *most nem szabad elszunnyadni(-a)_i*, **a vihar**_j *nem sikerült (a) házakat lerombolni(-a)_j*, **belépvén**_w/**belépve* **a nagymama**_k *az ajtón(, rögtön eléje szaladtak az unokái)*. Az igeneves elképzelést képviselők szerint ez a **HJ**-ra is igaz: **a Vágó István**₁ *vezette₁ (vetélkedő)*. Az **EJ** viszont semmilyen egyeztetési morfémát nem visel a verbálison, még opcionálisan sem: **a vére**_m *hullott*_m* (*Vászka*). Így igenévként egyedül az **EJ** nem tükrözteti magán az alanyát, ezért igenévként kezelve megmagyarázatlan maradna a verbális jelöletlensége. Az eddigi vizsgálatokból tehát kiderült, hogy **AGR** jegyet tartalmaz a két szerkezet, de hogy ez elegendő-e a nominatívus kiosztásához, az még megválaszolatlan maradt.

4.2. A véges ige Chomsky értelmében

Chomsky (1981) a nominatívus kiosztását a **TENSE** jegyhez köti, nem pedig az **AGR** jegyhez. Den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) szerint a birtokos szerkezetben nem lehetséges a nominatívus, eset nélkül áll a birtokos. Ebből az következik, hogy a magyarban a véges ige kívül már csak a *-ván/-vén*, a **HJ** és az **EJ** lehet képes alanyeset kiosztására. Ha viszont igazoljuk, hogy létezik egy másik ige név a magyarban, amelyik alanyesetet képes adni az argumentumának, akkor hasonlóan kell viselkednie, mint a *-ván/-vén*-nek.

Miután Chomsky (1981) szerint alanyesetet csak **TENSE** jegy engedélyezhet, abból az következik, hogy ha kimutatjuk a **TENSE** jegyet, akkor az alanyeset is engedélyezve van. Továbbá den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) állítása, hogy a birtokos nem állhat alanyesetben, hanem csak eset nélküli (résztes eset) alakban jelenhet meg, ami szerkezeti eseteknél (Nom., Acc., Gen., Dat.) absztrakt eset formájában fordulhat elő, azzal a következménnyel jár, hogy alanyesetet csak **TENSE** jegy engedélyezhet a magyarban is. Ebben az esetben pedig a fenti tétel megfordítva is igaz. Ha az alanyeset kimutatható, a **TENSE** jegy is engedélyezve van, és léteznie kell egy testes, hangalakkal jelölt időjelnek. A vizsgált szerkezetekben, ha levágjuk a szótövet és az egyeztető morfémát (*vezet-ett-e, hull-ott-Ø*), akkor a *-t, -tt* toldalék marad, amely a múlt idő jelével azonos. És azzal, hogy kimutattuk mind az **AGR** jegy (*Ø*), mind pedig a **TENSE** jegy (*-t, -tt*) meglétét, egyúttal igazoltuk, hogy véges ígéről van szó a kérdéses szerkezetekben, azaz a **HJ**-ben és az **EJ**-ben is. Az viszont

megválaszolandó kérdés marad, hogy miért csak a múlt idejű forma fordulhat elő ezekben a konstrukciókban, és hogy a múlt idejű forma ellenére a **HJ** miért kap jelen idejű értelmezést: *a Vágó István vezette vetélkedő* = ‘(az) a vetélkedő, amelyet V.I. vezet.’, bár az **EJ** pedig inkább perfektív értelemben használatos. A múlt idejű forma és jelen idejű értelmezés nem egyedülálló jelenség a magyarban, ugyanis a *szokott* segédige a múlt idejű formája ellenére is jelen idejű jelentést hordoz: *V. I. szokta a vetélkedőt vezetni* = ‘V. I. vezeti a vetélkedőt (általában)’. Továbbá Chomsky (1981) értelmében a TENSE és AGR együttes megjelenése miatt a vizsgált verbális elemek véges ígének tekintendők. Miután pedig a T jegyet a *-t/-tt* toldalékhoz kapcsoljuk, amely szokásos esetben a múlt idő jele, ezért az magából az elméletből is következik, hogy a szerkezetek véges ígét tartalmaznak, és ez az empirikus megfigyeléseinkkel is összhangban van.

5. A szerkezetek minimalista elemzése

A két szerkezettel külön-külön már foglalkoztam, de az együttes vizsgálatra ez a tanulmány adja legelőször a legteljesebb lehetőséget. Azt már a 4. részben is bemutattam, hogy Chomsky (1977, 1981) értelmében a vizsgált konstrukciók vonatkozó szerkezeteknek tekinthetők: űrt (üres kategóriát) tartalmaznak, ami lehet nyom vagy *pro*. Azt is kimutattam, hogy az üres kategóriára (*empty category* = *ec*) az **EJ**-ben a birtokos személyjel (ec_i *vér-e_i*), a **HJ**-ben pedig a tárgyas személyrag (ec_j *vezett-e_j*) utal. A 4.1. részben az is kiderült, hogy a szerkezetek véges ígét tartalmaznak. Ezzel mindkét feltétel (üres kategória, véges ige) teljesült ahhoz, hogy Adger–Ramchand (2005) minimalista elméleti keretében végezzük el a szerkezetek elemzését.

Az első lépés az lesz, hogy az üres kategóriát Adger–Ramchand (2005) azonosítási megfeleltetése alapján beazonosítjuk, azaz megnézzük, hogy a vonatkoztatott főnév és a vonatkozó mellékmondatban megjelenő űr mennyiben mutat egyezést a magyar véges ígéjű prenominalis szerkezeteinkben:

- (7) *Mária látta a* [$\_\_$ _i *vérük hullott*] **katonák_i / katonákat_j az utcán.*
- (8) **Mária látta a* [t_i *vérük hullott*] *katonák_i az utcán.*
- (9) *Mária látta a* [*pro_i vérük hullott*] *katonákat_j az utcán.*
- (10) *Mária látott egy* [*Vágó István* $\_\_$ _i *vezette*] *vetélkedőt_i (a tévében)*
- (11) **Vágó István egy vetélkedőt_i vezette.*

Sem az **EJ**-ben, sem pedig a **HJ**-ben nem helyezhetjük vissza a tagmondatban az űr helyére az antecedent, ahogy azt (7)–(11)-ben láthatjuk, mert az antecedens a főmondat megkívánta argumentumszerepek szerinti eseteket

kaphat, amelyek a mozgatasát lehetetlenné teszik. Az üres kategórát ezért *pro*-ként azonosítom. Ez azt mutatja, hogy nem működik az *úr* és az *antece-dens* között az azonosítási megfeleltetés. A fenti példákból az látszik, hogy lokális hatások működnek, amelyek mozgatas esetén nem érvényesülhetnek.

Mivel a birtokos szerkezet birtokosa vagy esetjelöletlen, azaz absztrakt esete van (den Dikken 1999, É. Kiss 2002): *a katonák vére*, vagy részes esete kap: *a katonáknak a vére*, az **EJ** esetében viszont a módosított főnév esetét a főmondatban betöltött szerepe határozza meg: (7)–(9), ezért a *vére hullott katona/katonák* nem származhat mozgatasból. Ugyan a *katoná(k)nak (a) vére* is jó konstrukció, kiinduló szerkezetnek ezt nem, csak a *katona/katonák vére* szerkezetet fogadhatnánk el. Ez viszont a birtokos szerkezetre nézve, amelyben a *-nak/-nek* rag az esetjelöletlen formával szemben mindig lehetséges (*ennek (a szerkezetnek) a vizsgálata/*ez (a szerkezet) (a) vizsgálata*), azzal a negatív következménnyel járna, hogy nem tudnánk megmagyarázni, az **EJ**-ben miért lenne tilos a részes eset. A birtokos szerkezetben den Dikken (1999) vizsgálatai szerint az egyeztetés (**katonák/nak a/ vérük*) vagy az ellenegyeztetés (*katonák/nak a/ vére*) mutatja, hogy mozgatas vagy helyben generálás (egyesítés) történik:

(12) *A gyerekeknek_i hihetetlenül messzire gurult (*t_i) a pro_i labdájuk*

(13) *A gyerekeknek_i hihetetlenül messzire gurult t_i a (*pro_i) labdája*

A fenti példákban látható, hogy (12)-ben nem történik mozgatas, hiszen a birtokos szerkezetben a többes számú birtokos (*a gyerekeknek*) nem fordulhat elő egy egyeztetett többes számú birtokkal (*labdájuk*). A többes számú egyeztetett *labdájuk* így den Dikken (1999) szerint egy rejtett rezumptív névmással (*pro*) áll. A (13)-ban viszont mozgatas történik, hiszen ott az egyes számú birtok (*labdája*) már egy összetevőt alkot a többes számú birtokossal (*a gyerekeknek /a/ labdája*), csak éppen a szerkezet birtokosát kimozgattuk a helyéről. A mozgatas során a részeseset testes esetragna, a *-nEk* a kimozgatott pozíció helyén nem maradhat magában, a főnévvel együtt mozoghat, és (13)-ban a birtokosnak van is hova mozognia. Az **EJ**-ben azonban a részes esetű főnév mozgatas nem lehetséges, mivel a főmondatban az ott betöltött szintaktikai szerepe határozza meg az esetét, ami megakadályozza, hogy a beágyazott tagmondatból bármit is kimozgassunk. Itt lokális hatások működnek, ezért nem egy másolat (nyom), hanem csak egy (üres) névmás helyettesítheti a konstrukcióban. Azt a lehetőséget pedig, hogy a beágyazott tagmondatból kimozgatott összetevő csak a főmondatban kapja meg az esetét (mint a *Vászká,-t akarom, hogy t_i eljőjön* esetében) kizárja, hogy a lehetséges kiinduló szerkezetek közül a **katonák vérük*, amelyet (8) képvisel, nem léte-

zik. Másfelől viszont, ahogy fentebb is említettem, a potenciális kiinduló konstrukciók közül a *katonáknak (a) vére* nem mozoghat ki a részesetű toldaléka nélkül.

A **HJ** esetében a határozatlan névelős alakkal (10) nem mutat egyezést a beágyazott tagmondatban megjelenő *úr*. Mivel a *vezette* tárgyas ragozásban van, nem egyezhet egy határozatlan főnévvel (*egy vetélkedő*). Ez kizárja annak a lehetőségét, hogy a határozatlan névelős kifejezést a mellékmondatból mozgattuk volna ki, amit (11)-ben láthatunk. A határozatlan névelő (*egy vetélkedő*) jól mutatja, hogy az ige véletlenül sem a határozott névelő miatt (*a vetélkedő*) kerülne tárgyas ragozásba, ha például a szerkezetet határozott névelő vezetné be, és tárgyragot venne fel: (*Mária látta*) *a V. I. vezette vetélkedőt*. Ezzel szemben a határozatlan névelő sem változtat a verbális elem toldalékán: (*Mária látott*) *egy V. I. vezette vetélkedőt*, és nem lesz (*Mária látott*) **egy V. I. vezetett vetélkedőt*. Ez is azt támasztja alá, hogy egy rejtett tárgy van a szerkezetben, a verbális elem tárgyas ragot hordoz, és a rejtett tárgyával egyezik.

Az antecedens sem az **EJ**-ben (lásd (14)–(15)-ös példákban), sem a **HJ**-ben (lásd (16)-os példa) nem helyezhető az *úr* helyére, mert azt nem mozgathatjuk ki a beágyazott tagmondatból, hiszen lokális hatások érvényesülnek, ezért az azonosítási megfeleltetés nem működik. Az *úr* helyén tehát csak *pro* lehetséges:

- (14) *Mária látta a* [pro_i/(**t_i*) *vérük_i hullott*] *katonákat_i/*katonáknak_i*;
 (15) *Mária látta a* [pro_i/(**t_i*) *vére_i hullott*] *katonákat_i/*katonáknak_i*;
 (16) *Mária beszélt egy* [*Vágó István* pro_k/(**t_k*) *vezette_k*] *vetélkedőről_k/*vetélkedőt_k*

Annak az eshetősége, hogy vonatkozó névmás szerepeljen az *úr* helyén, két okból sem elképzelhető. Egyrészt Downing (1978) szerint az tipológiai univerzálénak tekinthető, hogy a prenominalis vonatkozó szerkezetekben nem jelenhetnek meg vonatkozó névmások, amit Kayne (1994) is átvett tőle. Másrészt a vonatkozó névmások alanyi ragozással járnak (*az a vetélkedő, amelyet V.I. vezetett/*vezette*), viszont a **HJ**-ben csak tárgyas ragozású alakok fordulhatnak elő (*egy V. I. vezette/*vezetett vetélkedő*), ezért Kenesei (2000, 2005) vonatkozó névmási szerepű üres operátoros megoldása sem járható út.

Adger–Ramchand (2005) elméletéből következően már csak az a kérdés maradt megválaszolatlanul, hogy milyen fajtájú *pro* jelenik meg a szerkezetekben. Az alábbi példák azt mutatják, hogy az egyeztetés és az azonosítási megfeleltetés nem működik a *pro* és a vonatkoztatott összetevő között, mivel a *pro*-nak nemcsak egyes, hanem többes számú referenciája is lehet:

- (17) *Mária beszélt a [Vágó István (*őt/*őket/*azt/*azokat=)pro vezette] vetélkedő(k)ről*
 (18) *Vágó István csak vezeti a vetélkedőt, de nem ő szerkeszti (*őt/azt).*
 (19) *Vágó István csak vezeti a vetélkedőket, de nem ő szerkeszti *(őket/azokat).*
 (20) *Mária látta a [(*ő/*ők=)pro vére hullott] katoná(ka)t*
 (21) *Mária látta a [(*ő/*ők=)pro vérük hullott] katonákat*

A magyarban a névmási tárgyi argumentumok közül csak az egyes számú (*őt, azt*) törölhető a mondatból opcionálisan (18) a többes számú nem (19), viszont a **HJ**-ben mind az egyes, mind a többes számú alak esetén kötelező a *pro*-ejtés (17). Az **EJ**-ben többes számú antecedens esetén is grammatikus lesz a *vére* alakkal (20), de a magyar birtokos személyjelezésnek az a jellegzetessége, hogy csak a személyjel különbözteti meg a 3. személyű alakokat: *az ő vére* szemben *az *ők vére*, illetve *ő/*ők vérük* alakokkal, ahol az *ő*-nek egyes és többes számú referenciája is lehet. A többes számú *ők* névmással pedig agrammatikus lesz a szerkezet. Az **EJ**-ben azonban még az E/3. személyű névmás sem jelenhet meg (lásd (20)–(21)-es példákban). Mind az **EJ**, mind pedig a **HJ** esetében tehát kötelező a *pro*-ejtés, és rezumptív vagy visszamaradó névmás nyíltan sohasem jelenhet meg a szerkezetekben. A fenti példák azt mutatják, hogy az egyeztetés és az azonosítási megfeleltetés nem működik a *pro* és a vonatkoztatott összetevő között, mivel a *pro*-nak egyes és többes számú referenciája is lehet. Így a névmás kötését és interpretálását is a predikátum absztrakciós operátor végzi, ami azt jelenti, hogy a magyar pre-nominális vonatkozó szerkezetekben „jobb híján” (default) *pro* van.

Amint már a 3. részben is utaltam rá, a magyar pre-nominális vonatkozó szerkezet legjobban a japán és a baszk hasonló szerkezeteire hasonlít. A japánban szintén nem jelenik meg soha nyíltan a mondatjellemző, és bár a rezumptív/visszamaradó névmások a japánban is legtöbbször rejtve maradnak, a függő esetekben és a birtokosban opcionálisan előfordulhatnak. A baszkban pedig a mondatjellemző ugyan testesen is jelen van, de a rezumptív/visszamaradó névmások a magyarhoz hasonlóan csak egyeztetési jegyek révén nyilvánulhatnak meg (lásd (4)-es példa). Ebből az következik, hogy nyelvspecifikusan a vonatkozó szerkezet egyik jellemzőjének, tehát sem a mondatjellemzőnek, sem a rezumptív/visszamaradó névmásnak nem szükséges a felszíni szerkezetben (fonológiai formában) testes alakban megjelennie. Ugyanakkor még a magyar sem a legtakarékosabb nyelv abból a szempontból, hogy mindent testetlen összetevőkkel akarna megoldani,

hiszen a magyar nyelv agglutináló sajátosságai közé tartozik, hogy szintetikus módon a gazdag inflexiós rendszerrel és a *pro*-ejtéssel az egyeztetési morfémák révén jeleníthetjük meg azt, amit más nyelvek csak testes összetevők révén fejezhetnek ki. Gondoljunk csak a *kereslek* szóra: (*én_i*) *keres-I_i-ek_i* (*téged*). A prenomínális vonatkozó szerkezetbeli egyeztetési morfémák csak annyiban különböznek az előbbi példa hasonló elemeitől, hogy az **EJ**-ben és a **HJ**-ben megjelenő névmások rejtett volta nem opcionális, hanem kötelező. A mondatjellemző léte pedig a beágyazott tagmondat létrehozhatóságán és a verbális elem finitségén keresztül tud megnyilvánulni, hiszen elsődleges feladata a vonatkozó tagmondat megteremtése.

Adger–Ramchand (2005) elmélete segítette kimutatni, hogy az **EJ** és a **HJ** egyaránt tartalmaz egy rejtett névmást (*pro*-t), amely szintaktikailag egy névmás (**ID**), szemantikailag pedig egy változó (*x*), és amelyeknek az interpretációjához elengedhetetlen egy kötő operátor (**Λ**) megléte. A kötő operátor mindig mondatjellemzőként (**COMP**) nyilvánul meg a tagmondatban. A magyar vonatkozó mellékmondatban ugyan nyíltan sohasem jelenhet meg, Adger–Ramchand (2005) elméletéből következik, hogy a mondatjellemzőnek (kötő operátor) szintén léteznie kell. A kötő operátor és a (nyílt/rejtett) névmás (változó) ugyanis kölcsönösen függenek egymástól, és interpretációjukhoz mindkettőnek szüksége van a másik létezésére, még akkor is, ha egyik vagy másik csak rejtett formában van jelen. Ez az Univerzális Elvből következik. A magyarban is jelen van tehát mind a mondatjellemző, mind a visszamaradó névmás, csak éppen egyik sem fordul elő soha testesen, de a visszamaradó névmás egyeztetési morfémák révén válik beazonosíthatóvá. Ezt a nyelvspecifikus paraméter írja elő. Az eredeti magyar szórend, az SOV (Mallinson–Blake 1981, 285) szerkezeti sajátosságának felel meg a prenomínális vonatkozó szerkezet olyan ábrázolása, hogy a mondatjellemzőt a tagmondat végén reprezentálom, annak ellenére, hogy a magyarban az a tagmondat elején szokott megjelenni a ma már általánossá vált SVO szórendi jellegnek megfelelően. Ugyanakkor az SOV szórendből következően a nyíltan sohasem megjelenő tárgyi *pro*-t viszont az alany és igéje közé helyezem a reprezentáció során. A szerkezet minimalista elemzése végül az alábbiak szerint néz ki, ahol mivel a *pro* a referenciáját a kötő operátortól nyeri, nem pedig az antecedenstől, amely egy DP, így elkerüljük, hogy a saját domináló kategóriájával legyen azonos a referenciája, és az ún. «*i* az *i* kategórián belül» elnevezésű tiltás sem jelentkezhetsen:

(22) *a* [*Vágó István* (tárgyi) pro_i *vezett-e*₁ COMP] *vetélkedő*₁
 $pro_{[ID:]} \rightarrow COMP[\Lambda, ID:dep]$
 $pro_{[ID:dep]} COMP [\Lambda, ID:dep]$
 $x \quad \lambda x$

(23) *a* [(birtokos) pro_i *vére-e*₁ *hull-ott* COMP] *Vászka*₁
 $pro_{[ID:]} \rightarrow COMP[\Lambda, ID:dep]$
 $pro_{[ID:dep]} COMP [\Lambda, ID:dep]$
 $x \quad \lambda x$

Az elmélet segítségével tehát sikerült kimutatni, hogy a vizsgált magyar szerkezetek a vonatkozó tagmondatok csoportjába tartoznak. Hasonló a felépítésük, mint a posztnominális skót gael, ír és São Tomé-i portugál kreol nyelveknek, de a magyar prenominális pozíciót foglal el, és leginkább a japán és a baszk hasonló szerkezeteire hasonlít.

Összegzés

A cikkben a magyar nyelv két olyan sajátos szerkezetét vizsgáltam, mint *a Vágó István vezette vetélkedő* és *a vére hullott Vászka*. A generatív nyelvelméletek közül minimalista elméleti keretbe helyezve a kérdést arra a következtetésre jutottam, hogy a Chomsky (1981) által a finitség kritériumainak megállapított TENSE és AGR jegyekkel rendelkeznek a szerkezetek verbális elemei, ezért az ilyen konstrukciók véges igét tartalmaznak. Ha ugyanis a TENSE jegyhez szorosan hozzákapcsolódik az alanyeset megléte, és az alanyesetet ki tudjuk mutatni a szerkezetek nominális elemén, akkor den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) értelmében a birtokos szerkezet nominativusi esetét kizárva már csak azt kell belátnunk, hogy ezek az alakok alapvetően különböznek az alanyesetet kiosztani tudó igenévtől, a *-ván/-vén-től*. Miután Chomsky (1981) értelmében T jegyet mindenképpen hordozniuk kell, ha alanyesetet tudnak adni, a lényegi különbség az igenevektől abban ragadható meg, hogy a T jegy mellett kimutatható az AGR jegy is, amely az EJ esetében a $\emptyset$ E/3. személyű rag formájában, a HJ-nál pedig nyílt tárgyias személyragként jelenik meg. Ugyanis a két szerkezet az ige eltérő ragozását mutatja: a *vezette* tárgyias ragozásban van, míg a *hullott* alanyiban.

Ezt belátva Chomsky (1977, 1981) alapján a vizsgált konstrukciók is pre-nominális vonatkozó szerkezetekként értelmezhetők: valamely operátor köt valamilyen változót (üres kategória), ami lehet nyom vagy *pro*. Ezzel már alkalmazhattam rájuk Adger–Ramchand (2005) elemzését, hiszen megfelel-

tek annak a követelménynek, hogy kell tartalmazniuk egy üres kategóriát és egy véges igét. Az üres kategóriát az azonosítási megfeleltetés segítségével *pro*-ként azonosítottam, mert nem helyezhető vissza az antecedens a tagmondatba az *úr* helyére. A módosított főnév esetét ugyanis a főmondat argumentumszerkezete határozza meg, így a beágyazott tagmondatból való kimozgatása nem lehetséges. A véges ige megléte igazolja, hogy lennie kell egy kötő operátornak (Λ), amely univerzálisan rejtett vagy nyílt mondatjellemzőként jelenik meg, és amely szintaktikailag a vonatkozó szerkezet létrehozásában játszik szerepet. A minimalista elmélet felhasználásával és a tipológiai párhuzamokkal azt mutattam be, hogy a magyar prenominális vonatkozó tagmondatok az egyetemes nyelvtan alapelveinek megfelelően működnek, és annak nyelvspecifikus leképeződései.

Hivatkozások

- Adamikné Jászó Anna (szerk.) 1985. *A magyar nyelv. Jegyzet a tanítóképző főiskolák számára a budapesti program szerint*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- A. Jászó Anna (főszerk.) 1991. *A magyar nyelv könyve*. Budapest, Trezor.
- Adger, David – Gillian Ramchand 2005. Merge and Move: *Wh*-Dependencies Revisited, *Linguistic Inquiry* 36: 161–193.
- Antal László 1977: *Egy új magyar nyelvtan felé*, Budapest, Magvető Kiadó.
- Chomsky, Noam 1977: On *wh*-movement. In Peter W. Culicover *et al.* (eds.): *Formal Syntax*, New York és San Diego, Academic Press, 71–132.
- Chomsky, Noam 1981: *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures*, Dordrecht–Holland/Cinnaminson–USA, Foris Publications.
- Chomsky, Noam 1982. *Some concepts and consequences of the theory of Government and Binding*. Cambridge (MA), MIT press.
- Dikken, Marcel den 1999. On the Structural Representation of Possession and Agreement The Case of (Anti-)Agreement in Hungarian Possessed Nominal Phrases. In István Kenesei (ed.) *Crossing Boundaries: Advances in the Theory of Central and Eastern European Languages*, Amsterdam, John Benjamins, 137–178.
- Dikken, Marcel den. 2006. When Hungarians Agree (to Disagree) – The Fine Art of ‘Phi’ and ‘Art’, kézirat.
- Downing, Bruce T. 1978. Some Universals of Relative Clause Structure. In Joseph J. Greenberg (eds.) *Universals of Human Language 4 Syntax*. Stanford. California, Stanford University Press. 375–418.
- É. Kiss, Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*, Cambridge Syntax Guides, Cambridge, Cambridge University Press.
- Harada, Kazuko 2000. On the Acquisition of Genitive and Locative Relative Clauses, *Grant-in-Aid for Center of Excellence (COE) Research Report 4*, 483-497.

- Jakab István 1988. A jelzővé süllyedt igealak – és ami mögötte van. *Magyar Nyelvőr* **112**: 300–302.
- Kayne, Richard S. 1994. *The Antisymmetry of Syntax = Linguistic Inquiry Monograph* 25, Cambridge, Massachusetts. The MIT Press.
- Keenan, Edward L. – Bernard Comrie 1977. Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar, *Linguistic Inquiry* **8**: 63–99.
- Keenan, Edward L. – Bernard Comrie 1979. Data on the Noun Phrase Accessibility Hierarchy, *Language* **55**: 333–350.
- Kenesei István 1984. Stratégiák és típusok a vonatkozó mellékmondatok kialakításában. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* **15**. Budapest, Akadémiai Kiadó, 117–126.
- Kenesei, István 1986. On the Role of the Agreement Morpheme in Hungarian, *Acta Linguistica Hungarica* **36**: 109–120.
- Kenesei István 2000: Szavak, szófajok, toldalékok. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 75–136.
- Kenesei, István 2005. Nonfinite Clauses in Derived Nominals. In Christopher Piñon – Péter Siptár (eds.) *Papers from the Düsseldorf Conference. Approaches to Hungarian* **9**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 160–186.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Keszler Borbála – Lengyel Klára 2002. *Kis magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Kiefer Ferenc 2000. A ragozás. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 569–618.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. A különírás és az egybeírás. Vitaanyag. *Magyar Nyelvőr* **128**: 141–157.
- Laczkó Tibor 2001: Néhány lexikai-funkcionális gondolat a személyragos -(r)r igenévről. In Andor József és mtsai (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*, Pécs, Lingua Franca Csoport, 741–759.
- Laczkó Tibor 2002. Rejtett alanyok és tárgyak a főnévi csoportban. In Maleczki Márta (szerk.) *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* **5**, Szeged, SZTE, 137–150.
- Laczkó, Tibor 2008. On Binding, Empty Categories, and Morphosyntactic Processes in “Passive” Participial Constructions. In Piñón, Christopher – Szilárd Szentgyörgyi (eds.) *Papers from the Veszprém Conference. Approaches to Hungarian* **10**. Budapest, Akadémiai Kiadó, 103–126.
- Lehmann, Christian 1986. On the typology of relative clauses. *Linguistics* **24**: 663–680.
- Mallinson, G – B. J. Blake 1981. Relative Clauses. In G. Mallinson – B. J. Blake (eds.) *Language typology*, Amsterdam, North-Holland, 261–371.

- Murasugi, Keiko 2000. An Antisymmetry Analysis of Japanese Relative Clauses. In Artemis Alexiadou *et al.* (eds.) *The Syntax of Relative Clauses*, Amsterdam, John Benjamins, 231–263.
- Nádasdi Péter 2006. Mozgatás nélkül? Egy prenominális vonatkozó szerkezet minimalista elemzése a magyarban. In Sinkovics Balázs és mtsai (szerk.) *LingDok 5 Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*, JATEPress, 61–86.
- Nádasdi Péter 2010. Egy a nominális elemen személyjelölt jelzői tagmondat régen és ma – esettanulmány, *Magyar Nyelvőr* **134**(4): 471–483.
- Nádasdi Péter 2011. Egy ismeretlen vonatkozó szerkezetről, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Otsuka, Masayuki 1999. On the „Head-Internal” Relative Clause in Japanese from LDS_{NL} Perspective. In Gary-John Scott *et al.* (eds.) *School of Oriental and African Studies (SOAS) Working Papers in Linguistics* 9, Department of Linguistics, University of London, 39–73.
- Rácz Endre (szerk.) 1968. *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Rebrus Péter 2000. Morfofonológiai jelenségek. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 763–947.
- Rebuschi, Georges 2004. Basque from typological, dialectological and diachronic point of view. In Thorsten Roelcke (ed.) *Variation Typology/Variationstypologie, A Typological Handbook of European Languages in the Past and Present*, Berlin/New York, Walter de Gruyter GmbH & Co., 837–865.
- Sárik Pál 1998. A határozói igenevek néhány problémája, *Magyar Nyelv* **94**: 423–435.
- Shlonsky, Ur 1992. Resumptive Pronouns as a Last Resort. *Linguistic Inquiry* **23**: 443–468.
- Suñer, Margarita 1998. Restrictive Relatives: A Crosslinguistic Perspective, *Language* **74**: 335–364.
- Szepesy Gyula 1939. *Az isten-adta-féle szerkezetek a finnugor nyelvekben*. In *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 47., Budapest (Doktori disszertáció; Budapest, Hasonmás Kiadás, 1978).
- Szepesy Gyula 1982. Isten-adta, madár-látta, *Magyar Nyelv* **78**: 52–67.
- Szepesy Gyula 1986. *Nyelvi babonák*, Budapest, Gondolat.
- Tompa József (szerk.) 1961/62. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I-II.*, Budapest, Akadémiai Kiadó.